

УДК 343.8(477)

А.С. ПОПІЙ,

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА СУКУПНІСТЮ ЗЛОЧИНІВ

Ключові слова: сукупність злочинів, призначення
покарання, засади призначення покарання

У процесі розвитку сучасного законодавства про кримінальну відповідальність ми частіше за все відмічаємо проблеми, що є актуальними протягом декількох століть. У зв'язку з цим актуалізуються дослідження у області історії права, і ми часто звертаємося до способів законодавчого вирішення проблем і доктрині того чи іншого періоду [1, с.64].

Актуальність пропонованої статті полягає у необхідності усвідомлення та засвоєння історичного досвіду розвитку законодавства (радянський період) про кримінальну відповідальність, що регулювало існування певної спеціальної засади призначення покарання, а саме порядку призначення покарання за сукупністю злочинів.

Порядок призначення покарання за сукупністю злочинів базується на загальних засадах призначення покарання, тобто таких правилах його призначення, які застосовуються у всіх випадках призначення покарання. Але норми, що регулюють призначення покарання за сукупністю злочинів, мають свої особливості і нюанси, що перетворює їх на засади спеціальні, тобто такі, що застосовуються тільки у окремих, чітко визначених законом випадках.

Нами правила призначення покарання за сукупністю злочинів, відносяться до спеціальних засад призначення покарання, в чому

ми повністю підтримуємо актуальну правову позицію сучасних вчених [2, с.75–83]. Взагалі, спеціальними засадами призначення покарання слід вважати передбачені у законі про кримінальну відповідальність правила призначення покарання, обов'язкові для індивідуалізації покарання винному із урахуванням специфіки вчиненого злочину або особливостей суб'єкту злочину [3, с.244].

Взагалі, інститут призначення покарання, в тому числі і призначення покарання за сукупністю злочинів, є предметом досліджень багатьох провідних вчених-криміналістів, а саме: М.І. Бажанова, Ю.С. Гуменюка, Г.В. Демченка, О.О. Дудорова, Т.В. Непомнящої, Ю.А. Пономаренка, Ю.В. Шинкарьова та ін. Але, незважаючи на це, багато питань залишаються недостатньо розробленими і вимагають подальшої наукової розвідки.

У статті визначається генеза законодавства про кримінальну відповідальність щодо призначення покарання за сукупністю злочинів за період, що настав після втрати царським режимом влади та належності земель сучасної України до Радянського союзу, а конкретніше до республіканського утворення УРСР (УСРР).

Перш ніж почати аналіз радянського законодавства щодо предмету дослідження, слід зазначити, що незважаючи на багато недоліків суспільно-політичного ладу радянської доби, саме законодавство про кримінальну відповідальність вказаної епохи є відправною точкою для сучасного українського законодавства, принаймні щодо правового регулювання призначення покарання за сукупністю злочинів.

Розгляд законодавства радянської доби необхідно починати із аналізу подій, що вирували з моменту повалення влади царя і фактичного розпаду російської імперії. Низка революцій 1917 р. докорінним чином змінили державний устрій. Чітко вибудована державна структура була зруйнована вщент. У період із кінця 1917 до 1919 року на території України було відсутнє єдине, чинне для всіх територій України кримінальне законодавство. Це пов'я-

зується з діяльністю багатьох утворень з ознакою державності, втручанням в політичне і суспільне життя інших країн [4, с.19].

Окремим періодом у ті часи можна вважати намагання побудувати незалежну українську державу найбільш сумлінними провідниками українства тих часів. Після повалення у лютому 1917 р. самодержавства у Росії та створення у березні того ж року у Києві Центральної Ради, перед останньою постала нагальна потреба реформування не лише владої, а й правової систем України. Повною мірою це стосувалось і кримінально-правової сфери. В той же час, очевидно не вважаючи питання докорінної зміни останньої, нагальною проблемою у період постійної воєнної та політичної загрози існуванню української державності загалом, керівництво Української Народної Республіки зверталось до питань змін кримінально-правових приписів лише у найбільш крайніх, важливих випадках. Відтак, у досліджуваній період часу єдиної системи кримінального права в країні не існувало [5, с.117]. В УНР, починаючи з моменту створення Центральної Ради, мали чинність три нормативно-правові акти, що діяли за часи царату (як правило в певних їх частинах), а саме: «Кримінальне уложення», «Уложення про покарання кримінальні і виправні» та «Статут про покарання».

У період Гетьманату ситуація на правовому небосхилі молодій українській державі фактично не змінилась. У період Директорії в Україні не було узгодженої кримінально-правової системи і основу нормативно-правової бази у сфері кримінального права складало законодавство Російської імперії, Тимчасового уряду, а також деякі законодавчі акти, прийняті за часів Центральної Ради та Гетьманату.

Після встановлення влади рад і комуністичного режиму на більшості українських земель, відбулася докорінна зміна у системі законодавства у зв'язку із новими соціальними реаліями і настановами.

Усі закони, що діяли за царського уряду, вважалися «антинародними» і непридатними для влади Рад робітників та селян. Єдиним джерелом судочинства, як зазначалося у «Положенні про військові трибунали», стала революційна свідомість [6, с.18]. Зміна законодавства викликала руйнацію правоохоронних органів, значна більшість із яких була скасована відповідно до Декрету РНК «Про суд» і ліквідована з 15.02.1919 року відповідно до Постанови Народного Комісаріату Юстиції «Про строк і порядок ліквідації судових установлень, скасованих декретом «Про суд» і про закінчення справ, що провадилися в них» [7, с.214].

Першим нормативно-правовим актом радянської доби, що здійснював регулювання призначення покарання, стали Керівні засади з кримінального права 1919 року, де питання про призначення покарання за сукупністю злочинів не піднімалося [8].

Але при цьому, у засадах вказувалося про те, що визначення міри покарання у кожному конкретному випадку слід встановити чи вчинений злочин професійним злочинцем (рецидивістом) або таким, що вчинив його вперше. Керівні засади не передбачали і строку протягом якого особа вчиняла повторні злочини і могла бути визнаною професійним злочинцем або рецидивістом, а звідси, всі ці питання були віднесені на суддівський розгляд.

Вперше, порядок призначення покарання за сукупністю злочинів (як окрема, спеціальна засада призначення покарання) отримав власний розвиток у кримінальних кодексах союзних республік. Так, у кримінальних кодексах союзних республік 1922 року зазначалося, що коли у вчиненому обвинуваченим діянні спостерігаються ознаки злочинів, передбачених різними статтями кодексу, суд визначає покарання за статтею, що встановлює найбільшу караність. У ст.30, відповідно, передбачалося, що у випадку вчинення підсудним до проголошення вироку двох або більше злочинних діянь суд, визначив покарання за кожний зло-

чин окремо, засуджує винного до найтяжчого з усіх призначених чому покарань, причому останнє може бути підвищено до вищої межі покарання, встановленого статтею, за якою покарання було призначено.

Так само питання про призначення покарання при сукупності злочинів визначалося і за КК 1926 року, що в свою чергу майже дослівно наслідувало ст.33 Основних засад кримінального законодавства Союзу СРСР і союзних республік, де зазначалося, що коли у вчиненому обвинуваченим діянні містяться ознаки декількох злочинів, а так саме і коли у випадку вчинення обвинуваченим до проголошення вироку двох або більше злочинів, заходи соціального захисту визначаються за тим злочинним, яке тягне за собою більш суворий захід.

В цілому, дослідницька робота присвячена дослідженню сукупності злочинів та призначенню покарання за її наявності в період 20-х років не характеризувалася значною глибиною [9].

Так, станом на 1939 рік, Кримінальний кодекс УРСР у ст.45 визначав, що коли у вчиненому обвинуваченим діянні містяться ознаки декількох злочинів, а рівно і у випадку вчинення обвинуваченим до проголошення вироку двох або більше злочинів, за якими вирок ще не відбувалася або не був звернений до виконання до вчинення нового злочину, міра соціального захисту визначається за тим злочинним, який тягне за собою більш сувору міру соціального захисту [10, с.23].

Розглядаючи позитивні моменти і вади правового регулювання призначення покарання за сукупністю злочинів, визначається, що у вказаних нормативно-правових актах наявність факту сукупності продовжує безпосередньо впливати на призначення покарання. У проаналізованих джерелах ці правила були більш продуманими та уточненими у порівнянні із попередніми нормативно-правовими актами, а саме вказані три механізми призначення основного покарання: поглинення менш суворого покарання більш суворим;

повне складання і часткове складання у межах, установлених статтею закону, що передбачає більш суворе покарання. Таким чином, спостерігається розширення суддівського угляду у виборі механізму призначення загального покарання за рахунок перерахування альтернативних способів.

Це вважається позитивним, але при цьому спостерігалася певна проблема із застосуванням принципу поглинення. Даний принцип міг бути використаний і використовувався без обмежень (ані категоріями злочинів ані переліком вчинених діянь), що призводило до частого і іноді необґрунтованого його застосування. Вперше згадувалося і про можливість призначення поряд із основними покараннями і додаткових, хоча правила призначення цих додаткових покарань вказані не були. І нарешті, з метою викорінення певних суперечок було закріплено положення, що відповідало повністю пануючій доктрині XIX століття. Так, за правилами сукупності призначалося покарання, якщо після проголошення вироку за справою уде встановлено, що засуджений винен ще й в іншому злочині, вчиненому до винесення вироку за першою справою. У цьому випадку у строк загального покарання зараховується покарання, відбуте повністю або частково за першим вироким.

Таким чином, аналіз сукупності злочинів свідчить про низку позитивних і негативних моментів у правовому регулюванні. До позитивних слід віднести:

- введення чітко сформульованих альтернативних правил призначення основного покарання;
- конкретизацію низки положень дорадянської доктрини у законі.

До негативних відносяться:

- обмеження сукупності злочинів тільки різнорідними злочинами;
- дозвіл використовувати принцип поглинення при сукупності будь-яких злочинів;
- невикористання спеціальної термінології – сукупність злочинів;

– відмова не тільки від особливих правових наслідків у відношенні до ідеальної сукупності, але й відсутність цього поняття взагалі [11].

Істотні зміни в правила призначення покарання при множинності злочинів були внесені КК РРФСР 1960 р, який, з одного боку, надав суду можливість використовувати різні правила складань покарань при сукупності злочинів (ст.40), з іншого – крім цих, встановив також окремою статтею правила призначення покарання за кількома вироками (ст.41).

Наступним етапом регулювання порядку призначення покарання за сукупністю злочинів став чинний КК України, що ознаменувало собою новий етап розвитку законодавства України про кримінальну відповідальність яке регулює собою спеціальні засади призначення покарання.

Як висновок, можна впевнено стверджувати, що спеціальна засада призначення покарання у виді призначення його за сукупністю злочинів пройшла достатньо тривалий час свого правового регулювання. Із плином часу правила призначення покарання за сукупності отримали свою деталізацію і доволі чітко вираження, яке здебільшого і зберігається на теперішній час. Саме законодавство радянської доби виступило відправною точкою становлення українського законодавства. Основні напрямки розвитку правил призначення покарання за сукупністю злочинів повторюють напрямок, заданий у минулому столітті. Становлення України як сучасної правової і демократичної держави обумовлюють подальший розвиток чинного законодавства у векторі демократизму, гуманізму і дотримання прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шкредова Э. Г. Совокупность преступлений по уголовному законодательству и доктрине второй половины XIX века // Государство и право. 2008. № 8. С. 64–68.

2. Дудоров О. О. Специальные засады призначення покарання // Слово Національної школи судів України. 2012. № 1(1). С. 67–83.

3. Полтавець В. В. До питання про поняття та види спеціальних засад призначення покарання // Кримінальний кодекс України 2001 р.: Проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали між нар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 7–8 квіт. 2006 р.). Львів : Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2006. Ч. 1. С. 243–245.

4. Трубников В. М., Шинкарьов Ю. В. Арешт як вид кримінального покарання та особливості його застосування: монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. – 288 с.

5. Марисюк К. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань часів відновлення української державності 1917–1920 рр. // Вісник Львівськ. ун-ту. Серія юридична. 2012. Вип. 56. С. 117–121.

6. Положение о военных трибуналах // Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского Правительства Украины / Наркомюст. УССР. X. : Вторая Гос. тип., 1919. № 1. С. 16–19.

7. Постановление Народного Комиссариата Юстиции «О строке и порядке ликвидации судебных учреждений» // Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского Правительства Украины / Наркомюст УССР. X. : Вторая Гос. тип., 1919. № 15. С. 214–215.

8. Постановление Наркомюста РСФСР от 12.12.1919 «Руководящие начала по уголовному праву РСФСР. URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr7311.htm>.

9. Хисматулина Ю. Р. Совокупность преступлений: история развития и проблемы соотношения реальной и идеальной совокупности. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1139392>.

10. Уголовный кодекс УССР. Народный комиссариат юстиции УССР. Киев: Юрид. изд-во НКЮ Союза ССР, 1939. 168 с.

11. Шкредова Э. Г. Совокупность преступлений в советском законодательстве и докт-

рине второй половины XX века. URL: <http://naukarus.com/sovokupnost-prestupleniy-v-sovetskom-zakonodatelstve-i-doktrine-vtoroy-poloviny-xx-veka>.

Попій А. С. Радянський період розвитку законодавства про кримінальну відповідальність щодо призначення покарання за сукупністю злочинів // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 3. С. 172–176. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_3_31.pdf

Досліджується радянський період розвитку законодавства про кримінальну відповідальність, яка регулювала порядок призначення покарання за сукупністю злочинів. Проводиться аналіз різних нормативно-правових актів того періоду, в яких регламентувалася вказана спеціальна засада призначення кримінального покарання

Попий А.С. Советский период развития законодательства об уголовной ответственности при назначении наказания по совокупности преступлений

Исследуется советский период развития законодательства об уголовной ответственности, которое регулировало порядок назначения наказания по совокупности преступлений. Проводится анализ различных нормативно-правовых актов того периода, в которых регламентировалось указанное специальное начало назначения уголовного наказания.

Popiy A.S. The Soviet Period of the Development of the Legislation on Criminal Responsibility when Imposing Punishment on the Totality of Crimes

In the article the Soviet period of development of the legislation on criminal responsibility that regulated the procedure for imposing punishment on a set of crimes is being investigated. The analysis of various normative legal acts of the period to which this special start of criminal punishment was regulated was analyzed.